

بررسی و تبیین کاربرد انواع صکوک جهت توسعه زیارتی شهر مقدس قم

محمد توحیدی^۱

تاریخ پذیرش: ۹۴/۱۲/۲

تاریخ دریافت: ۹۴/۹/۲۸

چکیده

یکی از نوآوری‌های دهه اخیر در عرصه بحث‌های پولی و مالی اسلامی، انتشار انواع اوراق بهادار اسلامی به نام صکوک است، این اوراق که به‌طور عمده برای تأمین مالی دولت، سازمان‌های وابسته به دولت و بنگاه‌های اقتصادی منتشر می‌شوند براساس عقود اسلامی طراحی شده‌اند و جایگزین مناسبی برای اوراق بهادار ربوی به‌ویژه اوراق قرضه شمرده می‌شوند.

این مقاله ابتدا با هدف توسعه زیارتی شهر مقدس قم، به شناسایی نیازهای بخش‌های مختلف جهت تأمین مالی پرداخته که پنج نوع نیاز که عبارتند از احداث و بازسازی، نوسازی، تعمیر، تجهیز وسایل و امکانات و تأمین سرمایه در گردش در بخش‌ها و عرصه‌های مختلف توسعه شهر مقدس قم به چشم می‌خورد. این بخش‌ها و عرصه‌ها عبارتند از: توسعه حرم مطهر و سایر اماکن متبرکه، توسعه مراکز علمی، دانشگاهی و حوزوی، توسعه اماکن متبرکه و زیارتی قم، توسعه حمل و نقل شهری و بین شهری، توسعه مراکز اقامتی و رفاهی مانند هتل‌ها، زائرگاه‌ها، توسعه بیمارستان‌ها و خدمات پزشکی و بهداشتی، توسعه مراکز تجاری و توریستی، تفریحی و فرهنگی، توسعه فضاهای سبز و پارک‌ها، توسعه بافت‌های فرسوده شهری، توسعه زیرساخت‌های شهری مانند سیستم آبرسانی، برق، گاز، مخابرات و ...

در مرحله بعد با توجه به نیازهای شناسایی شده و ابزارهای موجود، به طراحی و تبیین انواع اوراق بهادار اسلامی جهت پاسخ به این نیازها در بخش‌ها و عرصه‌های مختلف پرداخته می‌شود. با توجه به گستردگی اوراق بهادار اسلامی (ابزارهای مالی اسلامی)، در این مقاله سعی گردیده است با هدف توسعه زیارتی شهر مقدس قم، ابزارهای مالی مناسب برای تحقق این مهم طراحی و تبیین گردد که عبارتند از اوراق وقف، اوراق قرضه، سند، اوراق اجاره، اوراق مرابحه، اوراق جعاله، اوراق منفعت، اوراق استصناع و اوراق مشارکت. خاطر نشان می‌گردد کمیته فقهی سازمان بورس و اوراق بهادار انواع اوراق بهادار مورد بحث در مقاله را مورد بررسی فقهی قرار داده و صحت شرعی آن‌ها را تأیید نموده است.

واژگان کلیدی: ابزارهای مالی اسلامی (صکوک)، تأمین مالی، توسعه زیارتی، شهر مقدس قم

طبقه‌بندی JEL: G23, O18

مقدمه

امروزه روش تأمین مالی با نرخ بهره ثابت در نظام مالی سرمایه‌داری رایج است و در سطح بسیار گسترده‌ای از ابزارهای بدهی تأمین مالی که مهم‌ترین آن اوراق قرضه است، استفاده می‌شود. استفاده از این ابزار در نظام مالی اسلامی ربوی بوده و مردود شمرده شده است. (صالح‌آبادی، ۱۳۸۴، ص ۳). با این حال، اندیشمندان مسلمان به فکر طراحی ابزارهای مالی اسلامی افتادند، و برای این منظور مطالعات گسترده‌ای بر روی عقود شرعی و قابلیت آن‌ها برای ابزارسازی صورت گرفت تا با استفاده از آن‌ها بتوان ابزارهای مالی جایگزین ابزارهایی چون اوراق قرضه و برخی انواع سهام ممتاز که به طور معمول مبتنی بر قرض با بهره و ربا هستند، طراحی کرد. در نهایت متفکران مسلمان توانستند با رعایت ضوابط شرعی و نیازهای واقعی جوامع اسلامی، انواعی از ابزارهای مالی طراحی کنند (صبری هارون، ۱۹۹۹، ص ۳۰۶). این ابزارها که برخی بیش از ده سال تجربه عملی دارد و برخی در حد ایده و فکر است به سه گروه اصلی تقسیم می‌شوند (موسویان، ۱۳۸۶، ص ۳۴۶).

گروه نخست، ابزارهای مالی غیرانتفاعی هستند که براساس قراردادهای خیرخواهانه اسلامی چون قرض الحسنه و وقف طراحی شده‌اند.

گروه دوم ابزارهای مالی انتفاعی با نرخ‌های سود معین هستند که براساس قراردادهای مرابحه، اجاره، استصناع، سلف و جعاله طراحی شده‌اند.

گروه سوم، ابزارهای مالی انتفاعی با نرخ‌های سود انتظاری هستند که براساس قراردادهای مشارکتی چون شرکت، مضاربه، مزارعه و مساقات طراحی شده‌اند.

این مقاله در صدد است با توجه به نیازهای مختلف استان قم جهت توسعه ظرفیت‌های زیارتی این استان، انواع مختلفی از ابزارهای تأمین مالی را معرفی و طراحی نماید.

الزامات توسعه زیارتی شهر مقدس قم :

شهر مقدس قم از جمله شهرهایی است که به دلیل قرار گرفتن حرم مطهر حضرت معصومه (س) و حوزه‌های علمیه در آن، دارای اهمیت ویژه و استراتژیک بوده و جمعیت زیادی از مسلمانان ایران و سایر نقاط جهان هر ساله جهت زیارت حضرت معصومه سلام الله علیها و یا تحصیل دروس حوزوی و علوم اسلامی به سوی این دیار رهسپار می‌شوند. استقبال زیاد مسلمانان ایران اسلامی و سایر کشورهای جهان اسلام از شهر مقدس قم، ضرورت توسعه ظرفیت‌های زیارتی شهر مقدس قم جهت پذیرش این حجم انبوه از عاشقان و زائران حرم مطهر را بیش از پیش روشن می‌سازد. بی‌تردید جهت توسعه زیارتی شهر مقدس قم لازم است فعالیت‌هایی جهت پیدایش شرف در حوزه‌های مختلف عمرانی، زیارتی، خدماتی، فرهنگی و تفریحی ... صورت پذیرد تا زمینه استقبال هر چه بیشتر از این شهر مقدس فراهم آید. آن چه در این مقاله حائز اهمیت است، چگونگی تأمین مالی طرح‌ها و

برنامه‌های مختلف شهر مقدس قم است تا این شهر بتواند به پیشرفت و توسعه‌یافتگی لازم دست یافته و جایگاه ممتاز خود را بعنوان ام القرای جهان تشیع حفظ نماید. در یک تقسیم بندی کلی می‌توان نیازها و الزامات مختلف جهت توسعه زیارتی شهر مقدس قم را در قالب طرح‌ها، پروژه‌ها در عرصه‌های زیر خلاصه نمود که نیاز به تأمین مالی در این عرصه‌ها گام نخست در مسیر توسعه یافتگی زیارتی شهر مقدس قم محسوب می‌گردد.

- ۱- توسعه حرم مطهر حضرت معصومه سلام الله علیها
 - ۲- توسعه مراکز علمی، دانشگاهی و حوزوی
 - ۳- توسعه اماکن متبرکه و زیارتی قم
 - ۴- توسعه حمل و نقل شهری و بین شهری
 - ۵- توسعه مراکز اقامتی و رفاهی مانند هتل‌ها، زائرسراها
 - ۶- توسعه بیمارستان‌ها و خدمات پزشکی، بهداشتی و درمانی
 - ۷- توسعه مراکز تجاری، توریستی، تفریحی و فرهنگی
 - ۸- توسعه فضاهای سبز و پارک‌ها
 - ۹- توسعه بافت‌های فرسوده شهری
 - ۱۰- توسعه زیرساخت‌های شهری مانند سیستم آبرسانی، برق، گاز، مخابرات و ...
- توسعه زیارتی شهر مقدس قم مستلزم تأمین مالی طرح‌ها و پروژه‌ها در زمینه احداث، بازسازی، نوسازی و تعمیر، تجهیز وسائل و امکانات و تأمین سرمایه در گردش لازم در عرصه‌ها و فعالیت‌های ده‌گانه بالاست که این مقاله برآنست ابزارهای مختلف تأمین مالی اسلامی جهت پاسخگویی به این نیازهای مختلف را طراحی و تبیین نماید.

تعریف ابزارهای مالی اسلامی (صکوک)

واژه صکوک برای نخستین بار در سال ۲۰۰۲ در جلسه فقهی بانک توسعه اسلامی جهت ابزارهای مالی اسلامی پیشنهاد شد. صکوک جمع صک به معنای سند و سفته است و معرب واژه چک در فارسی است. عرب‌ها این واژه را توسعه داده‌اند و برای کلیه انواع حوالجات، تعهدات و اسناد مالی بکار می‌برند (نجفی، ۱۳۸۵).

استاندارد شرعی شماره ۱۷ سازمان حسابداری و حسابرسی نهادهای مالی اسلامی، صکوک را این‌گونه تعریف می‌کند: «صکوک گواهی‌هایی با ارزش اسمی یکسان است که پس از اتمام عملیات پذیرهنویسی، بیانگر پرداخت مبلغ اسمی مندرج در آن توسط خریدار به ناشر است و دارنده آن مالک یک یا مجموعه‌ای از دارایی‌ها، منافع حاصل از دارایی و یا ذینفع یک پروژه یا یک فعالیت

سرمایه‌گذاری خاص می‌شود» (سروش، ۱۳۸۶، ص ۱۵).

به عبارت دیگر می‌توان گفت ابزارهای مالی اسلامی (صکوک)، اوراق بهادار با ارزش مالی یکسان و قابل معامله در بازارهای مالی هستند که بر پایه یکی از قراردادهای مورد تایید اسلام طراحی شده‌اند و دارندگان اوراق به صورت مشاع مالک یک یا مجموعه‌ای از دارایی‌ها و منافع حاصل از آن‌ها می‌باشند (موسویان، ۱۳۹۱، ص ۴۳۶).

کارکردهای ابزارهای مالی اسلامی

۱. بهترین شیوه تأمین سرمایه پروژه‌ها و فعالیت‌های اقتصادی بزرگ است که خارج از توان مالی یک فرد یا یک شرکت خصوصی و حتی یک دولت است.
۲. راهکار بسیار خوبی برای سرمایه‌گذاری است که در پی سرمایه‌گذاری مازاد منابع مالی خویش هستند و در عین حال مایلند منابع خود را در صورت نیاز، به آسانی باز پس گیرند؛ زیرا به طور طبیعی چنین اوراقی، بازارهای ثانوی برای دادوستد دارند و هر زمان که سرمایه‌گذار (صاحب اوراق بهادار) به همه اموال سرمایه‌گذاری خود یا بخشی از آن نیاز داشت، می‌تواند به فروش تمام یا قسمتی از آن‌ها اقدام کند و بهای آن را شامل اصل و سود _ در صورتی که طرح سود داشته باشد _ به دست آورد.
۳. شیوه بسیار خوبی برای مدیریت نقدینگی است. بانک‌ها و مؤسسه‌های مالی اسلامی می‌توانند با یاری گرفتن از آن، نقدینگی خود را مدیریت کنند، به این صورت که اگر نقدینگی مازادی داشته باشند به خرید اوراق، و چنان‌که نیاز به نقدینگی داشتند، به فروش آن‌ها در بازارهای ثانوی اقدام می‌کنند و از این راه کسری یا مازاد منابع نقدی خود را مدیریت می‌کنند.
۴. ابزار بسیار مناسبی برای مدیریت ریسک و نا اطمینانی است. فعالان اقتصادی در مسیر سرمایه‌گذاری با انواعی از موقعیت‌های بازده و ریسک مواجه هستند. تنوع ابزارهای مالی اسلامی از جهت بازده و ریسک به آنان این امکان را می‌دهد تا متناسب با شرایط سرمایه‌گذاری و متناسب با سلیقه‌های سرمایه‌گذاران مالی اقدام به انتشار اوراق بهادار کرده و ریسک خود را مدیریت کنند.
۵. وسیله بسیار مناسبی برای توزیع عادلانه ثروت‌ها و درآمدهاست. سرمایه‌گذاری از طریق این ابزارها موجب می‌شود ثروت و درآمد در گستره وسیع‌تری و بدون آن‌که فقط در اختیار شمار معدودی از ثروتمندان باشد، جریان یابد و این از جمله بزرگ‌ترین اهدافی است که اقتصاد اسلامی همواره در پی آن است (تسخیری، ۱۳۸۶، ص ۹).

ارکان کلی انتشار اوراق بهادار اسلامی در ایران

در فرایند انتشار اوراق بهادار اسلامی علاوه بر سازمان بورس و اوراق بهادار که مجوز مؤسسه‌های مرتبط با انتشار اوراق را صادر و در حین کار بر عملکرد آن مؤسسه‌ها نظارت می‌کند، ارکان زیر نیز در فرایند انتشار فعالیت می‌کنند.

۱- ابانی

هر شخصیت حقوقی و یا حقیقی است که از طریق انتشار اوراق بهادار اسلامی قصد تأمین مالی دارد.

۲- ناشر (نهاد واسط)

نهاد واسط طبق تعریف بند (د) ماده ۱ قانون توسعه ابزارها و نهادهای مالی جدید، «یکی از نهادهای مالی موضوع قانون بازار اوراق بهادار جمهوری اسلامی ایران است که می‌تواند با انجام معاملات موضوع عقود اسلامی نسبت به تأمین مالی از طریق انتشار اوراق بهادار اقدام نماید».

۳- عامل فروش

عامل فروش در اوراق بهادار اسلامی شخص حقوقی است که نسبت به عرضه اوراق بهادار اسلامی از طرف ناشر برای فروش اقدام می‌نماید.

دارندگان اوراق بهادار اسلامی

هر شخص حقیقی یا حقوقی است که از طریق خرید اوراق بهادار اسلامی در طرح یا پروژه خاصی سرمایه‌گذاری می‌کند.

۱- ضامن (یا مؤسسه رتبه بندی اعتباری)

یکی از ارکان اوراق بهادار اسلامی (صکوک) ضامن (یا مؤسسه رتبه بندی اعتباری) است. در صورت عدم وجود مؤسسه رتبه‌بندی، ضامن در صورتی متعهد به پرداخت مبلغ مورد ضمانت است که بانی از پرداخت آن خودداری نماید. این امکان برای ضامن در ماده ۶۹۹ قانون مدنی پیش بینی شده است.

انواع ابزارهای مالی اسلامی

سازمان حسابداری و حسابرسی نهادهای مالی اسلامی^۱ (AAOIF) ۱۴ نوع صکوک را بشرح زیر معرفی نموده است.

۱. صکوک اجاره

۲. صکوک استصناع

1. Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institution

۳. صکوک مشارکت
 ۴. صکوک مباحه
 ۵. صکوک سلم (سلف)
 ۶. صکوک مضاربه
 ۷. صکوک مزارعه
 ۸. صکوک مساقات
 ۹. صکوک مغارسه
 ۱۰. صکوک حق الامتياز
 ۱۱. صکوک نماینده سرمایه‌گذاری
 ۱۲. صکوک مالکیت دارایی (هایی) که در آینده ساخته می‌شود.
 ۱۳. صکوک مالکیت منافع دارایی (های) موجود.
 ۱۴. صکوک مالکیت منافع دارایی (هایی) که در آینده ساخته می‌شود.
- کمیته فقهی سازمان بورس و اوراق بهادار جمهوری اسلامی ایران نیز برخی از این ابزارهای مالی اسلامی نوین را مورد بررسی قرار داده و صحت شرعی این ابزارها را تأیید نموده است. برخی از این ابزارها مانند اوراق اجاره به مرحله انتشار نیز رسیده است و برخی دیگر در مرحله تدوین آیین‌نامه‌ها و مقررات هستند. این ابزارها بشرح زیر است:

ابزارهای مالی انتفاعی با نرخ‌های سود معین

۱- صکوک اجاره

در این نوع از صکوک، یک دارایی ملموس موجود اجاره شده، موضوع انتشار قرار می‌گیرد و دارندگان اوراق (سرمایه‌گذاران) مالک سهمی از دارایی و درآمدهای مرتبط با آن هستند.

۲- صکوک مباحه

شخصی که قصد خرید کالاها یا محصولات را دارد که قرار است بر اساس یک قرارداد مباحه به فروش برسد، از طریق انتشار این نوع صکوک منابع مالی موردنیاز برای خرید آن‌ها را تأمین می‌کند. در این حالت، سرمایه‌گذاران مالک آن محصولات تلقی شده و در درآمد فروش آن‌ها سهیم هستند.

۳- صکوک استصناع

اسناد و گواهی‌های دارای ارزش یکسان هستند و برای جمع‌وجوه لازم جهت ساخت کالایی استفاده می‌شوند که تحت تملک دارنده صکوک می‌باشد.

۴- صکوک جعاله

اوراق جعاله، اوراق مالکیت مشاع دارایی (کار یا خدمتی) است که براساس قرارداد جعاله تعهد انجام و تحویل آن شده است. بعد از پایان عمل (موضوع قرارداد جعاله)، صاحبان اوراق، مالک مشاع نتیجه عمل خواهند بود.

۵- صکوک سلم (سلف)

برخی از بنگاه های تولیدی برای تامین و پوشش ریسک قیمت، از طریق انتشار این اوراق اقدام به پیش فروش بخشی از محصولات خود می کنند. دارندگان اوراق مالکان نهایی محصولات پیش فروش شده خواهند بود..

ابزارهای مالی انتفاعی با نرخ های سود انتظاری**۱- صکوک مشارکت**

اگر شخصی برای انجام فعالیت خود یا یک پروژه خاص به منابع مالی احتیاج داشته باشد، با فروش این نوع صکوک علاوه بر تأمین این منابع، اشخاص را در سود و زیان با خود شریک می کند.

۲- صکوک مضاربه

اوراق مضاربه اوراق بهاداری است که بر اساس قرارداد مضاربه طراحی شده است. ناشر اوراق مضاربه با واگذاری این اوراق، وجوه متقاضیان اوراق را جمع آوری کرده و در فعالیت اقتصادی سودآور (بازرگانی) به کار می گیرد و در پایان هر دوره مالی سود حاصله را بر اساس نسبت هایی که روی اوراق نوشته شده، بین خود و صاحبان اوراق تقسیم می کند.

۳- صکوک مزارعه

اوراق مزارعه سند مالکیت مشاع دارندگان اوراق بر زمین یا زمین های زراعی یا دیگر نهاده های تولیدی زراعی معین است که به قرارداد مزارعه برای کشت و زرع در اختیار عامل مزارعه گذاشته می شود. (صورتجلسه کمیته تخصصی فقهی - سال چهارم-۸۹/۹/۱۷).

۴- صکوک مساقات

اوراق مساقات سند مالکیت مشاع دارندگان اوراق بر باغ یا باغ های مثمر یا دیگر نهاده های تولیدی باغی معین است که به قرارداد مساقات برای باغداری در اختیار عامل قرارداد مساقات گذاشته شده است. (صورتجلسه کمیته تخصصی فقهی - سال چهارم-۸۹/۹/۱۷).

ابزارهای مالی غیر انتفاعی

۱- صکوک قرض الحسنه

اوراق قرض الحسنه اوراق بهاداری است که براساس قرارداد قرض بدون بهره منتشر می شود و از وجوه جمع آوری شده در تأمین مالی امور عام المنفعه یا کمک به نیازمندان استفاده می گردد.

۲- صکوک وقف

دارندگان اوراق وقف افرادی هستند که به هر دلیلی تمایل به وقف نمودن دارایی خاص با مبالغ اندک هستند. در این موارد از طریق انتشار اوراق وقف این مبالغ از خیرین جمع آوری شده و از سوی دارندگان اوراق در امور خیر استفاده می گردد. با توجه به گستردگی و تنوع زیاد ابزارهای مالی اسلامی و کاربردهای مختلف آن، در این مقاله سعی می گردد با توجه به نیازهای تأمین مالی شهر مقدس قم جهت توسعه زیارتی این شهر که در بالا اشاره گردید ابزارهایی معرفی و طراحی گردد که مسؤولان امر را در این مهم یاری رساند.

صکوک وقف

تعریف صکوک وقف

اوراق وقف؛ اوراق بهادار با نامی است که به قیمت اسمی مشخص برای مدت معین (زمان احداث پروژه) منتشر می شود و به واقفینی که قصد مشارکت در طرح های عام المنفعه را دارند واگذار می گردد؛ به بیان دیگر، اوراق وقف، اوراق بهادار غیر انتفاعی است که براساس قرارداد صلح به منظور وقف منتشر می گردد. دارنده اوراق (مصلح) بخشی از اموال خود را براساس قرارداد صلح در اختیار بانی (متصلح) قرار می دهد تا وی همراه سایر اموال صلحی، طرح عام المنفعه ای را احداث کرده، سپس از طرف صاحبان اوراق، وقف شرعی نماید (موسویان، ۱۳۹۱، ص ۴۸۱).

برای مثال فرض کنید آستان مقدس حضرت معصومه (سلام الله علیها) یا سازمان اوقاف و امور خیریه قم قصد ساخت بیمارستان مجهز عام المنفعه ای مربوط به آستان حضرت معصومه (سلام الله علیها) را دارد، برای این منظور با طراحی امیدنامه ای کلیه هزینه های ساخت، تجهیز و نگهداری بیمارستان را برآورد کرده و زمان، مکان و دوره ساخت و بهره برداری را مشخص می کند، آن گاه با تبدیل هزینه کل به اوراق بهادار وقف، آن ها را از طریق عامل فروش (بانک ها یا موسسه های خیریه) به دست خیرین و نیکوکارانی که قصد وقف دارند می رساند. مردم خیر با تهیه این اوراق براساس عقد صلح وجوه خود را به آستان مقدس حضرت و یا سازمان اوقاف و امور خیریه می پردازند تا وی بیمارستان را با وجوه مردم ساخته، سپس از طرف آنان وقف شرعی نماید.

کاربرد اوراق وقف در توسعه زیارتی شهر مقدس قم

- ۱- جهت احداث طرح‌های عام‌المنفعه در قم می‌توان از اوراق وقف استفاده نمود و افراد خیر در این طرح‌ها مشارکت نمایند.
- ۲- توسعه حرم مطهر: جهت احداث ساختمان‌های جدید و افزایش محدوده حرم، خرید امکانات و تجهیزات لازم
- ۳- توسعه مراکز علمی، دانشگاهی و حوزوی: جهت احداث مراکز دانشگاهی و حوزوی جدید، جهت خرید تجهیزات و امکانات لازم.
- ۴- توسعه اماکن متبرکه و زیارتی قم: جهت احداث ساختمان‌های جدید و افزایش محدوده این اماکن متبرکه، خرید امکانات و تجهیزات لازم.
- ۵- احداث مراکز اقامتی و رفاهی مانند زائرسراها
- ۶- ساخت بیمارستان‌ها و تجهیز آن‌ها.
- ۷- احداث و توسعه فضاهای سبز و پارک‌ها.
- ۸- بطور کلی سازمان اوقاف و امور خیریه می‌تواند با شناسایی ظرفیت‌های خیرخواهانه مردم از یک سو و شناسایی طرح‌های عام‌المنفعه مردم پسند در استان قم از سوی دیگر، زمینه استفاده از منابع مازاد مردم در اهداف خیرخواهانه را فراهم نماید.

اوراق قرض‌الحسنه

تعریف اوراق قرض‌الحسنه

با توجه به مفاد ماده ۸۶ قانون برنامه پنجم توسعه در خصوص گسترش و نهادینه کردن سنت پسندیده قرض‌الحسنه که درج آن در قانون، نشان از اهمیت موضوع نزد متولیان امر و همچنین نهاد قانون‌گذار دارد، می‌توان مبتنی بر این قرارداد به طراحی اوراق بهادار قرض‌الحسنه پرداخت. اوراق قرض‌الحسنه اوراق بهاداری است که براساس قرارداد قرض بدون بهره منتشر می‌شود و به موجب آن قرارداد، ناشر اوراق به میزان ارزش اسمی آن‌ها از دارندگان اوراق استقراض می‌کند و به همان مقدار به آنان بدهکار است و بایستی در سررسید معین یا عندالمطالبه به آنان بپردازد (موسویان، ۱۳۸۶، ص ۳۴۸). به نظر می‌رسد با توجه به این که قرض‌الحسنه در اعتقادات مذهبی مردم جای گرفته است، لذا شهرهای مذهبی مانند قم و متشرعین بیشتر از این اوراق استقبال خواهند نمود.

کاربرد اوراق قرض‌الحسنه جهت توسعه زیارتی قم :

کاربرد اوراق قرض‌الحسنه بیشتر در طرح‌ها و پروژه‌هایی است که به نوعی ماهیت عام‌المنفعه و

غیرانتفاعی دارد و تنها تعهد منتشرکنندگان این اوراق، بازگرداندن اصل پول دارندگان اوراق (قرض‌دهندگان) است و سودی به دارندگان اوراق پرداخت نمی‌گردد. از جمله کاربردهای اوراق قرض‌الحسنه می‌توان به موارد زیر اشاره نمود.

- ۱- توسعه حرم مطهر و بازسازی بافت‌های فرسوده اطراف آن و سایر اماکن متبرکه و زیارتی شهر مقدس قم
- ۲- توسعه مراکز دانشگاهی و حوزوی مانند احداث ساختمان‌های جدید، بازسازی و نوسازی ساختمان‌های موجود، تجهیز امکانات و وسایل مورد نیاز.
- ۳- توسعه حمل و نقل شهری در بخش زیرساخت‌های شهری و بین شهری چون توسعه و بازسازی راه‌ها، بزرگراه‌ها، جاده‌ها و معابر عمومی و در بخش تجهیز ناوگان حمل و نقل شهری و بین شهری از جمله منوریل، مترو، سامانه اتوبوسرانی، احداث و تکمیل فرودگاه و ...
- ۴- ساخت بیمارستان‌ها و بهبود خدمات پزشکی، بهداشتی و درمانی
- ۵- توسعه فضاهای سبز شهری، پارک‌ها، شهربازی‌ها و ...
- ۶- بازسازی و نوسازی بافت‌های فرسوده شهری

اوراق منفعت

تعریف اوراق منفعت

اوراق منفعت اسناد مالی بهاداری است که بیانگر مالکیت دارنده آن بر مقدار معین خدمات یا منافع آینده از یک دارایی بادوام است که در ازای پرداخت مبلغ معینی به وی منتقل شده است؛ مانند گواهی حق استفاده از خدمات زیارتی برای سال معین (حبیبیان، ۱۳۸۴، ص ۷۶-۷۵).

۱- الگوهای عملیاتی اوراق منفعت

اوراق بهادار منفعت در دو بخش عمده می‌تواند کاربرد داشته باشد.

۲- واگذاری منافع آینده دارایی‌های بادوام

بانی (صاحبان منافع دارایی‌های بادوام) گاهی احتیاج به نقدینگی دارد و حاضر است برای تأمین آن، بخشی از منافع آتی حاصل از دارایی‌های بادوام خود را پیشاپیش واگذار کند. برای این منظور می‌تواند از اوراق منفعت استفاده کند؛ به این بیان که بانی با انتخاب واسطه (ناشر) برای بخشی از منافع دارایی، اوراق منفعت استاندارد شده منتشر می‌کند و با جمع‌آوری پول از مردم و به وکالت از طرف آنان، دارایی بادوام (مانند بزرگراه) را به مبلغ معینی اجاره می‌کند. سپس بانی خالص درآمد حاصل از آن دارایی را از طریق ناشر در اختیار دارندگان اوراق (سرمایه‌گذاران) قرار می‌دهد. دارندگان اوراق می‌توانند اوراق خود را نگهداری کرده از سود اوراق منتفع شوند کما این که می‌توانند

قبل از سررسید به دیگران واگذار کنند (مصباحی مقدم و همکاران، ۱۳۸۷، ص ۷۸). واگذاری منافع آینده دارایی‌های بادوام از طریق اوراق منفعت می‌تواند منافع ساعتی، روزانه، هفتگی، ماهانه و سالانه دارایی‌های با بازده مشخص چون ساختمان‌های تجاری و مسکونی، نمایشگاه‌ها، پارک‌ها، بزرگراه‌ها، اراضی زراعی، باغ‌ها و ویلاها را شامل شود.

واگذاری خدمات آینده

در این نوع، همانند صاحبان دارایی بادوام، شرکت‌ها و مؤسسه‌های خدماتی نیز گاهی برای تأمین سرمایه در گردش یا توسعه فعالیت‌های اقتصادی، نیازمند پول می‌شوند و حاضرند بخشی از خدمات آینده خود را از پیش واگذار کنند. در این مورد نیز استفاده از اوراق بهادار منفعت می‌تواند این مشکل را به آسانی حل کند.

برای مثال آستان مقدس حضرت معصومه بعنوان بانی قصد دارد مجموعه خدمات زیارتی خود شامل اسکان، غذا، برنامه‌های فرهنگی و آموزشی، تور شهری را برای چهار سال آینده، هر سال به تعداد بیست و پنج هزار نفر به صورت اوراق منفعت واگذار کند. او برای این منظور تعداد صد هزار ورق منفعت (خدمات زیارتی) منتشر می‌کند که بر روی هر یک از آن‌ها، ارائه خدمات زیارتی در تاریخ مشخص با شرح خدمات معین قید شده است. شرکت زیارتی، ورق منفعت را به ارزش فعلی خودش به متقاضی خدمات واگذار می‌کند. گیرنده ورق حق دارد در تاریخ معین خودش برای استفاده از خدمات زیارتی به شرکت مراجعه یا این‌که آن ورق را طبق زمان‌بندی به دیگری واگذار کند. شرکت‌های مختلف خدماتی چون شرکت‌های سیاحتی، شرکت‌های حمل مسافر و بار، هتل‌ها، بیمارستان‌های تخصصی، رستوران‌ها و سالن‌های پذیرایی شهر مقدس قم می‌توانند از طریق انتشار اوراق منفعت خدمات آینده خود را واگذار کنند (موسویان، ۱۳۸۶، صص ۳۷۹-۳۷۷).

مثال دیگر این‌که یک هتل در آستان قم می‌خواهد حق استفاده از صد اتاق معین خود را از ابتدای سال معین تا هزار روز واگذار کند، برای این منظور تعداد صد هزار ورق بهادار که هر یک بیانگر حق استفاده از اتاق خاص در تاریخ خاص است منتشر می‌کند، سپس آن‌ها را بر اساس ارزش فعلی منافع آینده به متقاضیان (زائران) واگذار می‌کند. دارندگان اوراق یا خودشان در زمان معین از آن اتاق‌ها استفاده می‌کنند یا تا آن زمان به اشخاص دیگر واگذار می‌کنند تا آنان از منافع مذکور استفاده کنند.

کاربرد اوراق منفعت در توسعه زیارتی شهر مقدس قم

۱- شهرداری قم می‌تواند جهت احداث بزرگراه‌ها و جاده‌های منتهی به قم اوراق منفعت منتشر

نموده و با جمع‌آوری پول از مردم، جاده یا بزرگراه (دارایی بادوام) را به مبلغ معینی به صاحبان اوراق اجاره دهد. سپس شهرداری بعنوان بانی، خالص درآمد حاصل از آن بزرگراه را از طریق ناشر در اختیار دارندگان اوراق (سرمایه گذاران) قرار می‌دهد.

۲- هتل‌ها و مراکز اقامتی قم می‌توانند خدمات آینده خود شامل حق استفاده از اتاق‌های خود را از طریق انتشار اوراق منفعت از پیش واگذار نمایند. همچنین رستوران‌ها و سالن‌های پذیرایی و بیمارستان‌های تخصصی نیز می‌توانند خدمات آتی استفاده از این مکان‌ها را واگذار نمایند. دارندگان اوراق یا خودشان در زمان معین از آن خدمات استفاده می‌کنند یا تا آن زمان به اشخاص دیگر واگذار می‌کنند تا آنان از منافع مذکور استفاده کنند.

۳- توره‌های زیارتی و شرکت‌های حمل و نقل برون شهری قم می‌توانند از طریق انتشار اوراق منفعت خدمات آینده خود را برای مدت زمان معین از پیش واگذار نمایند.

اوراق جعاله

تعریف اوراق جعاله

جعاله قراردادی است که در آن یک طرف (جاعل) متعهد می‌شود که اجرتی معین را (جعل) به کسی که بتواند یک کار خاصی را که از جانب جاعل خواسته شده انجام دهد (عامل)، واگذار کند (محمد ایوب، ۲۰۰۷، ص ۳۵۱). اوراق جعاله نیز، اوراق مالکیت مشاع دارایی (کار یا خدمتی) است که بر اساس قرارداد جعاله تعهد انجام و تحویل آن شده است. بعد از پایان خدمت (موضوع قرارداد جعاله)، صاحبان اوراق، مالکان مشاع نتیجه خدمت خواهند بود که ممکن است امتیاز مالی یا دارایی فیزیکی باشد (موسویان، ۱۳۸۷، ص ۱۵۱).

الگوهای عملیاتی اوراق جعاله جهت توسعه بخش خدمات استان قم

انواع مختلفی از اوراق جعاله برای کاربردهای مختلف می‌توان طراحی نمود. در این بخش مدل‌های تایید شده توسط کمیته فقهی سازمان بورس و اوراق بهادار مورد بررسی قرار می‌گیرند.

۱. اوراق جعاله برای تعمیرهای اساسی

در این الگو، بانی (شهرداری قم) جهت تعمیرهای اساسی خود مانند تعمیر و بازسازی هتل‌ها، مهمان‌سراها، مراکز زیارتی، تفریحی و فرهنگی خود و ... نیاز به تأمین مالی دارد. در این روش بانی با مراجعه به یک شرکت دارای پروانه مشاوره از سازمان بورس و اوراق بهادار و تعیین شرکت واسطه، وارد قرارداد جعاله برای مثال سه ساله شده و شرکت واسطه را در جایگاه عامل تعیین می‌کند تا عملیات تعمیر و بازسازی لازم را انجام دهد و طی مدت سه سال مبلغ معینی را به صورت جعل

(اجرت) دریافت کند. ناشر (واسطه) پس از مطالعه‌های اولیه و گرفتن مجوزهای لازم به انتشار اوراق جعاله اقدام می‌کند، سپس با جمع‌آوری وجوه به وکالت از طرف صاحبان اوراق جعاله، با شرکت پیمانکار وارد قرارداد جعاله دوم یک ساله برای انجام عملیات تعمیر و باز سازی می شود. آنگاه طبق قرارداد متناسب با پیشرفت طرح، جعل مشخص شده را به پیمانکار پرداخت می‌کند. بعد از پایان عملیات براساس قرارداد، پیمانکار طرح را تحویل بانی می‌دهد. ناشر نیز مطابق قرارداد جعاله نخست، جعل را از بانی (که از محل درآمد طرح یا با ترکیب درآمد طرح و بودجه خود بانی تأمین می‌شود) دریافت کرده و این شرکت از محل آن پول، اصل سرمایه و سود صاحبان اوراق جعاله را تسویه می‌کند. در این روش مبلغ جعل قرارداد جعاله اول و دوم به‌گونه‌ای تعیین می‌شود که از مابه‌التفاوت جعل‌های دو قرارداد، کارمزد ارکان مختلف اوراق جعاله تأمین گردد.

۲. اوراق جعاله احداث و واگذاری

نوع دوم از اوراق جعاله به منظور احداث هتل‌ها، مهمان‌سراها، بیمارستان‌ها، اماکن فرهنگی، تفریحی و تجاری ... به کار می‌رود. در این روش بانی (شهرداری قم) با مراجعه به یک شرکت مشاور و تعیین شرکت ناشر (واسطه)، وارد قرارداد جعاله شده و آن را عامل قرار می‌دهد تا عملیات لازم جهت احداث مراکز مورد نظر را در زمان تعیین شده انجام دهد. نهاد واسطه پس از مطالعه‌های اولیه و گرفتن مجوزهای لازم، اقدام به انتشار اوراق جعاله می‌کند، سپس برای انجام عملیات احداث طرح با جمع‌آوری وجوه به وکالت از طرف صاحبان اوراق جعاله، با شرکت پیمانکار وارد قرارداد جعاله دیگری می‌شود و طبق قرارداد پس از پایان هر مرحله از طرح، جعل مشخص شده را به وی می‌پردازد. پیمانکار پس از اتمام طرح، آن را در اختیار بانی قرار می‌دهد. بانی نیز طرح تکمیل‌شده را در قالب قرارداد فروش اقساطی یا اجاره به شرط تملیک به بخش خصوصی واگذار می‌کند و از آن به صورت ماهیانه، سالیانه و یا ... اقساط یا اجاره‌بها دریافت می‌کند، سپس این اقساط یا اجاره‌بهاها پس از کسر هزینه‌های مربوطه، از راه عامل فروش میان صاحبان اوراق تقسیم می‌شود. اگر قرارداد، اجاره به شرط تملیک باشد، در پایان مدت اجاره بانی طرح را به‌طور کامل به تملیک بخش خصوصی درمی‌آورد.

۳. اوراق جعاله احداث و تبدیل به سهام

گاهی وقت‌ها طرح‌ها به‌گونه‌ای است که عمر مفید طولانی دارند و عواید حاصل از آن نیز برای طولانی مدت ادامه خواهد داشت؛ در نتیجه امکان بازگشت سرمایه و سود آن در کوتاه‌مدت وجود ندارد. در این صورت بانی (شهرداری قم) برای تأمین مالی طرح‌های خود به انتشار اوراق جعاله قابل تبدیل به سهام اقدام می‌کند. در این روش، بانی با نهاد واسطه وارد قرارداد جعاله ساخت شده و آن را عامل خود قرار می‌دهد تا عملیات ساخت و تکمیل طرح را انجام دهد. نهاد واسطه پس از

مطالعه‌های اولیه و گرفتن مجوزهای لازم، اقدام به انتشار اوراق جعاله قابل تبدیل به سهام می‌کند، سپس با جمع‌آوری وجوه به وکالت از طرف صاحبان اوراق جعاله، با شرکت پیمانکار وارد قرارداد جعاله ساخت دیگری می‌شود تا عملیات ساخت را انجام دهد و طبق قرارداد پس از پایان هر مرحله از طرح، جعل مشخصی را به وی پرداخت می‌کند. در پایان انجام طرح نیز براساس قرارداد، پیمانکار طرح تکمیل شده را به بانی تحویل می‌دهد. نهاد واسطه با همکاری بانی با ارزش‌گذاری کل طرح و تبدیل آن به سهام در قالب شرکت سهامی، اوراق جعاله سرمایه‌گذاران را با سهام جایگزین می‌کند. سود سهامداران طرح نیز سالیانه به آنان پرداخت می‌شود.

کاربرد اوراق جعاله جهت توسعه زیارتی شهر مقدس قم

۱- توجه به موانع و چالش‌های توسعه بخش خدمات استان قم نشان می‌دهد که بخشی از این موانع به عدم سرمایه‌گذاری کافی و نبود منابع مالی لازم برای توسعه این بخش مربوط می‌شود؛ بنابراین به منظور توسعه این بخش و رفع موانع، اوراق جعاله و منفعت از جمله ابزارهای مالی اسلامی جدید است که می‌تواند کاربرد گسترده‌ای برای توسعه بخش خدمات داشته باشد و با استفاده از الگوهای عملیاتی اوراق جعاله و منفعت، می‌توان سرمایه‌های نقدی فراوانی را از سرمایه‌گذاران خرد و کلان جذب کرده و این بخش اقتصاد را توسعه داد. افزون بر آن این که هزینه تأمین سرمایه با این ابزار برای بخش خدمات بسیار کم است و سود قابل توجهی را نیز برای مشارکت‌کنندگان و سرمایه‌گذاران در پی خواهد داشت و باعث افزایش درآمد ارزی و غیر ارزی کشور شده که نتیجه آن رشد و توسعه بیشتر بخش خدمات خواهد بود.

۲- مؤسسه‌های وابسته به دولت مانند سازمان میراث فرهنگی استان قم می‌تواند با اوراق جعاله، نقدینگی بخش خصوصی را به سمت تأمین مالی طرح‌های عمرانی سوق دهند.

۳- جهت تعمیر، بازسازی و نوسازی جاده‌ها و بزرگراه‌ها، بافت‌های فرسوده شهری، مراکز اقامتی و هتل‌ها، مراکز تجاری و توریستی و مراکز فرهنگی _ تفریحی می‌توان از اوراق جعاله استفاده نمود.

۴- جهت انجام تعمیرهای اساسی، بازسازی و نوسازی حرم مطهر و سایر اماکن متبرکه نیز می‌توان از اوراق جعاله استفاده نمود اما با توجه به ماهیت غیر انتفاعی بودن این طرح‌ها، در اولویت بعدی نسبت به اوراق قرض‌الحسنه قرار دارد.

۵- جهت احداث زیرساخت‌های حمل و نقل شهری و بین شهری چون جاده‌ها، راه‌ها و بزرگراه‌ها، احداث مراکز اقامتی چون هتل‌ها، احداث بیمارستان‌های تخصصی، احداث مراکز فرهنگی _ تفریحی چون موزه‌ها، پارک‌ها، شهربازی‌ها و توسعه زیرساخت‌های شهری مانند سیستم آبرسانی، برق، مخابرات، گازرسانی و .. نیز می‌توان از اوراق جعاله استفاده نمود.

۶- کارویژه اصلی اوراق جعاله در طرح‌های تعمیر و بازسازی است و کاربرد این ابزار در طرح‌های احداث و واگذاری در اولویت‌های بعد از اوراق مشارکت و استصناع می‌باشد.

اوراق استصناع

تعریف اوراق استصناع

اوراق استصناع بر اساس قرارداد استصناع طراحی گردیده است و آن قراردادی است که به موجب آن یکی از طرفین قرارداد، در مقابل مبلغ معین، ساخت و تحویل چیز مشخصی را در زمان معین نسبت به طرف دیگر به عهده می‌گیرد (الزرقاء، ۱۴۱۲ق، ج ۷، جزء ۲، ص ۳۰۷). وزارتخانه‌ها، شهرداری‌ها، شرکت‌های دولتی و خصوصی که درصدد احداث یا توسعه پروژه خاصی در شهر مقدس قم هستند و اعتبار مالی لازم برای انجام آن را به صورت نقد ندارند، می‌توانند با استفاده از اوراق بهادار استصناع، به احداث پروژه اقدام کنند و قیمت آن را طبق زمان‌بندی معینی از محل بودجه سالانه یا از طریق واگذاری واحدهای ساخته شده بتدریج بپردازند.

انواع اوراق استصناع

استفاده از اوراق استصناع به چند روش قابل اجرا است.

۱- اوراق استصناع موازی

در این روش بانی (وزارت راه یا شهرداری قم) با انتخاب نهاد واسط، تامین مالی و اجرای پروژه را از طریق قرارداد استصناع به وی می‌سپارد و به جای قیمت پروژه، اوراق بهادار استصناع با سرسیدهای معین می‌پردازد. واسط، طبق قرارداد استصناع دومی، ساخت پروژه مورد نظر را به پیمانکار مربوط سفارش می‌دهد و در مقابل متعهد می‌شود قیمت پروژه را طبق زمان‌بندی مشخص به وی بپردازد، سپس واسط با کسب مجوز از سازمان بورس و اوراق بهادار، اوراق استصناع را که حکایت از بدهی بانی به واسط می‌کند، از طریق عامل فروش به مردم می‌فروشد (تنزیل می‌کند) و بدهی خود به پیمانکار را می‌پردازد. اوراق استصناع نوع اول از سنخ ابزارهای مالی انتفاعی تنزیلی با بازدهی ثابت است.

برای مثال وزارت راه، با انتخاب نهاد واسط، از طریق قرارداد استصناع اجرای پروژه معینی (مانند احداث بزرگراه) را در شهر مقدس قم می‌خواهد. واسط انجام پروژه را در مقابل هزار میلیارد ریال متعهد می‌شود، وزارت راه آن مبلغ را به صورت اوراق استصناع با سرسیدهای معین (برای مثال پنج ساله) می‌پردازد. واسط براساس قرارداد استصناع دیگری ساخت پروژه را به پیمانکار خاصی واگذار می‌کند، پیمانکار متعهد می‌شود پروژه را طبق زمان‌بندی مشخص مثلاً دو ساله در مقابل هفتصد

میلیارد ریال تحویل دهد، بعد از شروع پروژه، واسط با کسب مجوز از سازمان بورس و اوراق بهادار، اوراق استصناع هزار میلیارد ریالی را به صورت تنزیلی و زیر قیمت اسمی اوراق از طریق عامل فروش به مردم می‌فروشد، آن‌گاه از محل وجوه بدست آمده، بدهی خود به پیمانکار را می‌پردازد و بزرگراه ساخته شده را تحویل گرفته به مقتضای قرارداد استصناعی که با وزارت راه دارد به آن وزارتخانه تحویل می‌دهد، آن‌گاه وزارت راه با استفاده از درآمدهای حاصل از بزرگراه، اوراق استصناع را تسویه می‌کند.

۲- اوراق استصناع و اجاره بشرط تملیک :

در این روش بانی (شهرداری قم) متعهد می‌شود چنانچه واسط کالا یا پروژه خاصی را احداث یا تولید نماید آن را از واسط به صورت اجاره به شرط تملیک دریافت خواهد کرد. واسط طبق قرارداد استصناعی، ساخت کالا یا پروژه مورد نظر را به پیمانکار سفارش می‌دهد و با انتشار اوراق استصناع بدهی خود به پیمانکار را به تدریج پرداخت می‌کند. واسط پس از ساخت یا احداث پروژه، کالا یا پروژه را از پیمانکار تحویل گرفته، به وکالت از طرف صاحبان اوراق به بانی اجاره به شرط تملیک می‌دهد، بانی از محل بودجه خود یا از طریق واگذاری دارایی ساخته شده، اصل سرمایه و سود صاحبان اوراق را در قالب حقوقی اجاره به آنان می‌پردازد. اوراق استصناع نوع دوم از سنخ ابزارهای مالی انتفاعی با جریان بازدهی معین است.

۳- اوراق استصناع و تبدیل به سهام

گاهی وقت‌ها متقاضیان پروژه امکان خرید یا اجاره به شرط تملیک طرح ساخته شده را ندارند و تنها می‌توانند آن را اجاره عادی کنند، در این روش پس از اتمام طرح و تحویل پروژه، شرکت واسط با همکاری بانی (شهرداری قم) با ارزش‌گذاری کل طرح و تبدیل آن به سهام در قالب شرکت سهامی، اوراق استصناع سرمایه‌گذاران را با سهام جایگزین می‌کند؛ بنابراین اوراق استصناع نوع سوم ماهیت اوراق سهام را دارند.

کاربرد اوراق استصناع در توسعه زیارتی شهر مقدس قم

۱- امتیاز برج سته‌ای که اوراق استصناع نسبت به اوراق مشارکت دارد این است که برای فعالیت‌های کوچک، متوسط و بزرگ، با سررسیدهای کوتاه مدت، میان مدت و بلند مدت قابل طراحی هستند.

۲- جهت احداث زیرساخت‌های لازم در بخش حمل و نقل شهری مانند منوریل، مترو و... و بین شهری مانند ساخت جاده‌ها، راه‌ها و بزرگراه‌ها.

۳- جهت احداث مراکز اقامتی و رفاهی مانند هتل‌ها، رستوران‌ها و...

- ۴- جهت احداث مراکز تجاری، توریستی، تفریحی و فرهنگی مانند مراکز خرید، موزه ها، سینماها، شهربازی ها و ...
- ۵- جهت احداث بیمارستان های تخصصی و مراکز پزشکی و درمانی
- ۶- جهت احداث و بازسازی زیرساخت های شهری مانند سیستم آبرسانی، مخابرات، برق، گاز و...
- ۷- جهت احداث فضاهای سبز، پارک ها، شهربازی ها و...

اوراق اجاره

تعریف اوراق اجاره

اوراق اجاره، اوراق بهادار انتفاعی و با بازدهی معین است که بر اساس قرارداد اجاره طراحی شده است و براساس بند یک ماده یک ضوابط انتشار اوراق اجاره، این اوراق نشان دهنده مالکیت مشاع دارندگان آن، در دارایی مبنای انتشار اوراق است که اجاره داده می شود (دستورالعمل انتشار اوراق اجاره، ۱۳۸۶، ص ۱).

انواع اوراق اجاره

اوراق اجاره را بر اساس کاربرد آن ها می توان به چهار نوع اوراق اجاره تامین مالی، اوراق اجاره به منظور تامین نقدینگی، اوراق اجاره جهت تشکیل سرمایه شرکت های لیزینگ و اوراق اجاره به منظور تبدیل دارایی های اجاره ای به اوراق بهادار تقسیم بندی نمود (موسویان، ۱۳۸۹، ص ۱۸۶ الی ۱۹۰). البته با توجه به سؤال تحقیق که مربوط به توسعه زیارتی شهر مقدس قم است، به نظر می رسد برای نیل به این هدف، دو نوع اول اوراق یعنی اوراق اجاره به منظور تامین مالی و تامین نقدینگی برای این منظور کاربرد دارد. لازم به ذکر است سازوکار انتشار و الگوهای عملیاتی اوراق اجاره بر اساس دستورالعمل انتشار اوراق اجاره مصوب سال ۱۳۸۶ نگاشته شده است.

۱. اوراق اجاره تامین مالی

گاهی بانی (شهرداری قم) برای تهیه دارایی های سرمایه ای و کالاها و وسایل مورد نیاز، احتیاج به تامین مالی دارد. راه های مختلفی برای تامین مالی وجود دارد که یکی از آن ها استفاده از اوراق بهادار اجاره است، در این شیوه بانی جهت مشخص نمودن شیوه تامین مالی به یکی از نهادهای دارای مجوز مشاوره عرضه مراجعه می نماید. مشاور به نمایندگی از بانی پس از دریافت موافقت اصولی سازمان، جهت تعیین ناشر و انجام امور لازم به شرکت مدیریت دارایی مرکزی مراجعه می نماید. پس از آن ناشر با همکاری مشاور در مهلت مقرر در مجوز انتشار اوراق اجاره، با رعایت مقررات، نسبت به انتشار اوراق اجاره اقدام می نماید. سپس با جمع آوری وجوه به وکالت از طرف

صاحبان اوراق اجاره، کالای سرمایه‌ای را خریداری و به قرارداد اجاره به بانی واگذار می‌کند و در سررسیدهای مقرر اجاره بهاها را دریافت کرده و از طریق عامل پرداخت (شرکت سپرده‌گذاری مرکزی و تسویه وجوه) به صاحبان اوراق می‌پردازد.

۲. اوراق اجاره به منظور تامین نقدینگی

گاهی بانی (شهرداری یا استانداری قم) جهت توسعه زیارتی قم احتیاج به نقدینگی و سرمایه در گردش دارد. در این شیوه بانی با مراجعه به مشاور و تعیین ناشر، آمادگی خود برای فروش یکی از دارایی‌هایش (بعنوان مثال ساختمان‌های اداری شهرداری) را به واسط و سپس انعقاد قرارداد اجاره همان دارایی را از واسط اعلام می‌کند. واسط بعد از مطالعات اولیه و گرفتن مجوزهای لازم اقدام به انتشار اوراق اجاره می‌کند، سپس با جمع آوری وجوه به وکالت از طرف صاحبان اوراق اجاره، کالای سرمایه‌ای را از بانی خریداری و به قرارداد اجاره به خود بانی واگذار می‌کند و در سررسیدهای مقرر اجاره بهاها و حسب مورد سود ناشی از سرمایه‌گذاری مجدد بخشی از اجاره بها و وجوه ناشی از فروش دارایی را در سررسیدهای معین به سرمایه‌گذاران پرداخت می‌نماید. این ابزار کمک می‌کند که شهرداری قم از طریق فروش و سپس اجاره دارایی خودش، نه تنها از آن دارایی استفاده نماید، بلکه نقدینگی لازم برای انجام سایر پروژه‌های عمرانی را نیز به دست می‌آورد.

کاربرد اوراق اجاره جهت توسعه زیارتی شهر مقدس قم

- ۱- کاربرد اوراق اجاره جهت تجهیز وسایل و امکانات مورد نیاز و یا تأمین نقدینگی و سرمایه در گردش است که به فراخور نیازها، می‌توان از این اوراق جهت توسعه زیارتی شهر مقدس قم استفاده نمود.
- ۲- جهت تجهیز و سایل و امکانات در بخش‌های مختلف رفاهی، پزشکی، حمل و نقل، توریستی و ... می‌توان از اوراق اجاره استفاده نمود.
- ۳- از نوع دوم اوراق اجاره نیز می‌توان برای تأمین نقدینگی و سرمایه در گردش طرح‌ها و پروژه‌های عمرانی و خدماتی قم در بخش‌های مختلف استفاده نمود.
- ۴- اوراق مرابحه :

تعریف اوراق مرابحه

اوراق مرابحه، اوراق بهاداری هستند که دارندگان آن‌ها به صورت مشاع مالک دارایی مالی (دینی) هستند که بر اساس قرارداد مرابحه حاصل شده است. این اوراق بازدهی ثابت داشته و قابل فروش در بازار ثانوی می‌باشند (پژوهشکده پولی و بانکی، ۱۳۸۵، ص ۸).

انواع اوراق مرابحه

اوراق مرابحه انواع مختلفی دارد که مهم‌ترین آن‌ها عبارتند از:

۱. اوراق مرابحه تأمین مالی

در این نوع، بانی (شهرداری قم) جهت تهیه کالای سرمایه‌ای مورد نیاز خود احتیاج به تأمین مالی دارد، بنابراین با انتخاب نهاد واسط، از طریق وی اقدام به انتشار اوراق مرابحه کرده و نهاد واسط از طریق عامل فروش، وجوه سرمایه‌گذاران مالی (مردم) را جمع‌آوری کرده و به وکالت از طرف آنان کالای مورد نیاز بانی را از تولید کننده (فروشنده) به صورت نقد خریداری و به صورت بیع مرابحه نسبه به قیمت بالاتر به بانی می‌فروشد. بانی (شهرداری قم) متعهد می‌شود در سررسید مشخص قیمت نسبه کالا را از طریق عامل فروش به دارندگان اوراق پرداخت کند. دارندگان اوراق می‌توانند تا سررسید منتظر بمانند و از سود مرابحه استفاده کنند و یا قبل از سررسید اوراق خود را در بازار ثانوی به فروش برسانند (موسویان، ۱۳۹۱، ص ۴۹۹).

بعنوان مثال جهت ارتقاء و تجهیز وسایل حمل و نقل زمینی شهر قم، نیاز به خرید ۱۰۰۰ واحد اتوبوس به ارزش ۱۰۰۰ میلیارد ریال داریم، و به جهت محدودیت بودجه نمی‌توان قیمت آن‌ها را نقد پرداخت کرد، اما این امکان وجود دارد که این وسایل به صورت نسبه یک ساله به ۱۲۰۰ میلیارد ریال خریداری گردد، در این صورت، جهت خرید این وسایل اقدام به انتخاب نهاد واسط می‌کند. شرکت واسط اوراق مرابحه‌ای به ارزش اسمی ۱۲۰۰ میلیارد ریال (برای مثال یک میلیون ورق یک میلیون و دویست هزار ریالی) منتشر کرده و در مقابل ۱۰۲۰ میلیارد ریال (هر ورق یک میلیون و دویست هزار ریالی را به یک میلیون و بیست هزار ریال) از طریق شرکت تأمین سرمایه به مردم واگذار می‌کند سپس ۲۰ میلیارد ریال آن را به عنوان هزینه عملیات استفاده می‌کند و با ۱۰۰۰ میلیارد ریال ۱۰۰۰ واحد اتوبوس خریداری کرده به قیمت ۱۲۰۰ میلیارد ریال به بانی (شرکت حمل و نقل) می‌فروشد.

خریداران اوراق که هر ورق را به یک میلیون و بیست هزار ریال خریده‌اند می‌توانند صبر کنند و در سررسید یک میلیون و دویست هزار ریال دریافت کنند کما این که می‌توانند قبل از سررسید اوراق خود را بفروشند.

کاربرد اوراق مرابحه جهت توسعه زیارتی شهر مقدس قم

۱- خرید و تجهیز وسایل و امکانات مورد نیاز در بخش حمل و نقل، تجهیزات بیمارستانی، تجهیزات مورد نیاز در توسعه زیرساخت‌های شهری مانند سیستم آبرسانی، تجهیزات مخابرات، برق، گاز و...

۲- بطور کلی اوراق مرابحه از جمله ابزارهای مالی انتفاعی با سود معین است که جهت تأمین مالی

کوتاه مدت برای خرید کالاهای سرمایه‌ای و وسایل مورد نیاز کاربرد دارد.

اوراق مشارکت

تعریف اوراق مشارکت

طبق ماده دو قانون اوراق مشارکت، اوراق مشارکت اوراق بهادار بانام یا بی‌نامی است که به موجب این قانون به قیمت اسمی مشخص برای مدت معین منتشر می‌شود و به سرمایه‌گذاری که قصد مشارکت در اجرای طرح‌های موضوع ماده یک قانون اوراق مشارکت^۱ را دارند واگذار می‌گردد. دارندگان این اوراق به نسبت قیمت اسمی و مدت زمان مشارکت، در سود حاصل از اجرای طرح مربوط شریک خواهند بود. خرید و فروش این اوراق مستقیماً و یا از طریق بورس اوراق بهادار مجاز می‌باشد.

کاربرد اوراق مشارکت در توسعه زیارتی شهر مقدس قم

۱- کار ویژه اصلی اوراق مشارکت، ساخت و احداث طرح‌ها و پروژه‌ها به همراه واگذاری مسئولیت است بگونه‌ای که طرفین در سود و زیان طرح مشارکت خواهند داشت.

۲- شهرداری قم، برای تامین مالی طرح‌ها و پروژه‌های انتفاعی قابل فروش مانند پروژه‌های انبوه سازی اماکن مسکونی و رفاهی، احداث واحدهای تجاری، ایجاد تاسیسات لازم مخابراتی برای تلفن ثابت یا همراه، تجهیز ناوگان حمل و نقل شهری و بین شهری و مانند آن می‌تواند از طریق انتشار اوراق مشارکت، از منابع مردمی استفاده نماید.

۳- گاهی اوقات طرح‌ها و پروژه‌های انتفاعی استان قم به گونه‌ای است که از یک سو دارای عمر مفید طولانی با جریان درآمدی بلندمدت است و از سوی دیگر امکان بازگشت سرمایه و سود آن در کوتاه مدت و میان مدت وجود ندارد، مانند احداث یک کارخانه صنعتی بزرگ، یا ایجاد خط تولید جدیدی در یک مجموعه صنعتی یا توسعه یک کارخانه صنعتی بزرگ که به سرمایه‌های عظیم احتیاج دارند و شرکت نمی‌تواند در کوتاه مدت اصل سرمایه و سود مورد انتظار سرمایه‌گذاران را

۱. طبق ماده یک قانون اوراق مشارکت، به منظور مشارکت عمومی در اجرای طرح‌های عمرانی انتفاعی دولت مندرج در قوانین بودجه سالانه کل کشور و طرح‌های سود آور تولیدی و ساختمانی و خدماتی، به دولت، شرکت‌های دولتی، شهرداری‌ها، مؤسسات و نهادهای عمومی و غیر دولتی، مؤسسات عام‌المنفعه و شرکت‌های وابسته به دستگاه‌های مذکور و همچنین شرکت‌های سهامی عام و خاص و شرکت‌های تعاونی تولیدی اجازه داده می‌شود طبق مقررات این قانون، قسمتی از منابع مالی مورد نیاز برای اجرای طرح‌های مذکور را از طریق انتشار و عرضه عمومی اوراق مشارکت تأمین نمایند.

برگرداند. در کشورهای سرمایه‌داری برای تأمین مالی چنین طرح‌هایی از اوراق قرضه قابل تبدیل به سهام استفاده می‌کنند، کشورهای اسلامی می‌توانند از اوراق مشارکت قابل تبدیل به سهام استفاده کنند.

۴- شهرداری قم می‌تواند جهت تأمین مالی طرح‌ها و پروژه‌های عمومی منطقه‌ای و شهری مانند احداث سدها، بزرگراه‌ها، نیروگاه‌ها، طرح‌های عمران شهری، نوسازی بافت‌های فرسوده، طرح‌های عمرانی راه و جاده‌سازی، بخش آب و آبرسانی، طرح‌های بیمارستانی، طرح‌های برق‌رسانی، طرح‌های شبکه حمل و نقل ریلی و زمینی، طرح‌های احداث هتل‌ها، اماکن تجاری و تفریحی و طرح توسعه فضاهای سبز و پارک‌های شهری و ... از انتشار اوراق مشارکت استفاده نماید. برای این منظور شهرداری در نقش بانی با مراجعه به موسسه امین و انتخاب شرکت واسطه، مختصات فنی، اقتصادی و مالی پروژه مورد نظر را مطرح می‌کند.

جمع‌بندی و پیشنهادات

همانطور که گذشت روش‌های متنوعی جهت تأمین مالی پروژه‌ها و طرح‌های توسعه زیارتی شهر مقدس قم وجود دارد که به فراخور نوع نیاز (احداث، بازسازی، نوسازی، تعمیر، تجهیز وسائل و امکانات، تأمین سرمایه در گردش) می‌توان از این روش‌ها در عرصه‌ها و بخش‌های مختلف عمرانی، زیارتی، خدماتی، فرهنگی و تفریحی استفاده نمود. این امکان وجود دارد که در برخی از حوزه‌ها و بخش‌ها با توجه به نوع نیاز بتوان از چند نوع ابزار مالی استفاده کرد اما خاطر نشان می‌گردد باوجود این که برای هر یک از ابزارهای مالی اسلامی کاربردهای متنوعی ذکر می‌گردد اما هر کدام از این ابزارها دارای کارویژه خاصی بوده که شناخت آن، به انتخاب گزینه درست جهت تأمین مالی کمک شایانی می‌کند. در جدول ۱-۱ در یک تقسیم‌بندی کلی، با توجه به نوع نیازها، ابزارهای مالی اسلامی برای تأمین مالی طرح‌های انتفاعی و غیر انتفاعی پیشنهاد گردیده است.

در عرصه‌ها و بخش‌های ده‌گانه پیش‌گفته می‌توان با توجه به نیازهای مختلف، ابزارهای متنوعی را پیشنهاد داد که در جدول ۱-۲ بطور خلاصه، این ابزارها به تفکیک ارائه شده است. در جدول شماره ۱-۲ برخی نواحی‌ها شور خورده که نشان از عدم نیاز یا کم اهمیت بودن نیاز به تأمین مالی در آن حوزه خاص است.

جدول ۱. ابزارهای مالی پیشنهادی

ابزارهای مالی اسلامی نوع نیازها	ابزارهای تأمین مالی پیشنهادی در طرح‌های انتفاعی	ابزارهای تأمین مالی پیشنهادی در طرح‌های غیرانتفاعی
ساخت و احداث	اوراق مشارکت*، اوراق استصناع**	اوراق وقف**، اوراق قرض‌الحسنه
بازسازی، نوسازی و تعمیر	اوراق جعاله	اوراق قرض‌الحسنه
تجهیز امکانات و وسائل مورد نیاز	اوراق مرابحه، اوراق اجاره	اوراق وقف، اوراق قرض‌الحسنه
تأمین نقدینگی و سرمایه در گردش	اوراق اجاره، اوراق منفعت***	اوراق قرض‌الحسنه

۱) اگر احداث پروژه همراه با مشارکت و مسئولیت پذیری در طرح باشد، می‌توان از اوراق مشارکت جهت تأمین مالی پروژه استفاده نمود. حال اگر این مشارکت و مسئولیت پذیری علاوه بر دوره احداث در دوره بهره‌برداری نیز ادامه داشته باشد می‌توان از اوراق مشارکت قابل تبدیل به سهام استفاده نمود.

۲) اگر احداث پروژه بدون مشارکت و مسئولیت پذیری سرمایه‌گذاران باشد، می‌توان از اوراق استصناع استفاده نمود.

۳) در ساخت و احداث پروژه و تجهیز امکانات و وسائل، اوراق وقف نسبت به اوراق قرض‌الحسنه اولویت دارد، زیرا در اوراق وقف دارندگان اوراق از اصل و سود سرمایه بخاطر انگیزه‌های خیرخواهانه صرف‌نظر می‌کنند اما در اوراق قرض‌الحسنه فقط از دریافت سود صرف‌نظر می‌کنند.

۴) اوراق منفعت در این جدول در قسمت تأمین نقدینگی و سرمایه در گردش ذکر شده است اما در اوراق منفعت، وجوه جمع‌آوری شده ناشی از واگذاری خدمات آتی یا منافع دارایی‌های بادوام، می‌تواند بسته به نوع نیاز، جهت احداث و ساخت، تعمیر و بازسازی، تجهیز وسائل، و تأمین نقدینگی و سرمایه در گردش بکار رود.

جدول ۲. اوراق پیشنهادی و نیازها

انواع عرصه‌ها و بخش‌ها	توسعه حرم مطهر حضرت فاطمه معصومه (س)	توسعه مراکز علمی، دانشگاهی و جوزوی	توسعه اماکن متبرکه و زیارتی قم	توسعه حمل و نقل شهری و بین شهری	توسعه مراکز اقامتی و رفاهی مانند هتل‌ها، زائرسراها	توسعه بیمارستان‌ها و خدمات پزشکی، بهداشتی و درمانی فرهنگی	توسعه مراکز تجاری و توریستی، تفریحی و فرهنگی	توسعه فضاهای سبز و پارک‌ها	بازسازی و نوسازی بافت‌های فرسوده شهری	توسعه زیباسازی شهری مانند سیستم آبرسانی، برق‌رسانی، گاز، مخابرات و ...
نوع نیاز	اوراق وقف، اوراق قرض الحسنه	اوراق وقف، اوراق قرض الحسنه	اوراق وقف، اوراق قرض الحسنه	اوراق مشارکت، اوراق استصناع، اوراق جماله	اوراق وقف و اوراق قرض الحسنه (طرح‌های غیرانتفاعی) اوراق مشارکت، اوراق استصناع و اوراق جماله (طرح‌های انتفاعی)	اوراق وقف و اوراق قرض الحسنه (طرح‌های غیرانتفاعی) اوراق مشارکت، اوراق استصناع و اوراق جماله (طرح‌های انتفاعی)	اوراق مشارکت، اوراق استصناع، اوراق جماله	اوراق وقف و اوراق قرض الحسنه (طرح‌های غیرانتفاعی) اوراق مشارکت، اوراق استصناع و اوراق جماله (طرح‌های انتفاعی)	اوراق وقف و اوراق قرض الحسنه (طرح‌های غیرانتفاعی) اوراق مشارکت، اوراق استصناع و اوراق جماله (طرح‌های انتفاعی)	اوراق مشارکت، اوراق استصناع، اوراق جماله
تعمیر، بازسازی و نوسازی	اوراق قرض الحسنه	اوراق قرض الحسنه (غیرانتفاعی)اوراق جماله(انتفاعی)	اوراق قرض الحسنه	اوراق جماله	اوراق قرض الحسنه (غیرانتفاعی) اوراق جماله(انتفاعی)	اوراق قرض الحسنه (غیرانتفاعی) اوراق جماله (انتفاعی)	اوراق جماله	اوراق قرض الحسنه (طرح‌های غیر انتفاعی) اوراق جماله (طرح‌های انتفاعی)	اوراق قرض الحسنه (غیرانتفاعی) اوراق جماله (انتفاعی)	اوراق جماله
تجهیز وسایل و امکانات مور نیاز	اوراق وقف، اوراق قرض الحسنه	اوراق وقف و قرض الحسنه (طرح‌های غیر انتفاعی) اوراق اجاره و مراجه (طرح‌های انتفاعی)	اوراق وقف، اوراق قرض الحسنه	اوراق مرابحه اوراق اجاره	اوراق وقف و قرض الحسنه (طرح‌های غیرانتفاعی) اوراق اجاره و مرابحه (طرح‌های انتفاعی)	اوراق وقف و قرض الحسنه (طرح‌های غیرانتفاعی) اوراق اجاره و مرابحه (طرح‌های انتفاعی)	اوراق مرابحه اوراق اجاره	اوراق وقف و قرض الحسنه (طرح‌های غیرانتفاعی) اوراق اجاره و مرابحه (طرح‌های انتفاعی)	اوراق وقف و قرض الحسنه (طرح‌های غیرانتفاعی) اوراق اجاره و مرابحه (طرح‌های انتفاعی)	اوراق مرابحه اوراق اجاره
تأمین نقدینگی و سرمایه در گذر				اوراق اجاره اوراق منفعت	اوراق قرض الحسنه (طرح‌های غیرانتفاعی) اوراق اجاره و منفعت (طرح‌های انتفاعی)	اوراق قرض الحسنه (طرح‌های غیرانتفاعی) اوراق اجاره و منفعت (طرح‌های انتفاعی)	اوراق اجاره اوراق منفعت			اوراق اجاره اوراق منفعت

منابع و مآخذ

- پژوهشکده پولی و بانکی، صکوک، تهران، پژوهشکده پولی و بانکی، ۱۳۸۵ ش.
- تسخیری، محمدعلی، مبانی شرعی اوراق بهادار اسلامی (صکوک)، فصلنامه علمی پژوهشی اقتصاد اسلامی، شماره ۲۷.
- دستورالعمل انتشار اوراق اجاره، سازمان بورس و اوراق بهادار، ۱۳۸۶ ش.
- الزرقاء، مصطفی احمد، مجله الفقه الاسلامی، جده، مؤتمر مجمع الفقه الاسلامی، ۱۴۱۲ ه ق.
- سروش، ابوذر، بررسی صکوک اجاره، ماهنامه بورس، تهران، شماره ۶۵، مرداد ۱۳۸۶ ش.
- صالح آبادی، علی و کاوند، مجتبی، مجموعه مقالات اوراق بهادار اسلامی (صکوک)، تهران، انتشارات دانشگاه امام صادق علیه السلام، ۱۳۸۹ ش.
- صالح آبادی، علی، بررسی اوراق قرضه اسلامی در مالزی از دیدگاه فقه امامیه، فصلنامه پژوهشی دانشگاه امام صادق علیه السلام، شماره ۲۵، بهار ۱۳۸۴ ش.
- صبری هارون، محمد، احکام الاسواق المالیه، اردن، دارالنفاثس، ۱۹۹۹ م.
- مصباحی مقدم، غلامرضا؛ کاوند، مجتبی و اسمعیلی گیوی، حمیدرضا، ارائه الگوی تأمین مالی توسعه موقوفات با استفاده از انتشار اوراق منفعت (صکوک انتفاع)، دوفصلنامه علمی پژوهشی جستارهای اقتصادی، انتشارات پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، شماره ۱۰، ۱۳۸۷ ه ش.
- موسویان سید عباس، اسمعیلی گیوی حمید، کاوند مجتبی، اوراق بهادار (صکوک) جعاله ابزاری کارآمد برای توسعه صنعت گردشگری، فصلنامه علمی پژوهشی اقتصاد اسلامی، سال هشتم، شماره ۳۲ زمستان ۱۳۸۷ ش.
- موسویان، سید عباس، ابزارهای مالی اسلامی (صکوک)، تهران، پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، ۱۳۸۶ ش.
- موسویان، سیدعباس، بازار سرمایه اسلامی، انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، تهران، ۱۳۹۱ ش.
- نجفی، مهدی، بررسی فرایند تأمین مالی از طریق انتشار اوراق صکوک، تهران، پایان نامه کارشناسی ارشد دانشکده معارف اسلامی و مدیریت دانشگاه امام صادق (ع)، ۱۳۸۵ ش.
- Muhammad ayub, "understanding Islamic finance", England, john wiley and sons, 2007.